

Тетяна Іващенко

ТАЇНА
БУТТЯ

Драма

Київ - 1998 р.

Дійові особи

Іван Франко

Ольга Хоружинська - дружина Франка

СПОМИН ПЕРШИЙ

Ніч. Лунають якісь чудернацькі звуки. До них долучаються голоси трембіти. На кону спалахує багаття. З'являється гуцул ворожбит.

ВОРОЖБИТ. Гад! Гад! Земля горить, земля горить – тебе спалить! І я горю – тебе спалю!

Висвітлюється постать жінки. Це – Ольга Франко.

ОЛЬГА ФРАНКО. Так! Так! Я чую ці закляття! Як тоді, в Нагуєвичах... І звуки трембіти.

ВОРОЖБИТ. Господи! Творче неба й землі. Усіх тварей видимих і невидимих. Дай мені владу над вогнем!..

ОЛЬГА ФРАНКО. Це його голос! Гуцула ворожбита.

ВОРОЖБИТ. Заклинаю тебе! Баю тебе, Вогень! Віддай мені таїну свою.

ОЛЬГА ФРАНКО. Той вечір у Нагуєвичах був теплий, духмяний, які часто трапляються в серпні. Я вийшла з двору і якась сила нестримна потягла мене до багаття, яке палахкотіло десь за селом.

ВОРОЖБИТ. Вогонь горить – тебе спалить! І я горю – траву і землю спалю!

Ольга бачить на подвір'ї вогонь. Старший чоловік, вбраний, як гуцул, вигукував дивні закляття.

Підходить до багаття.

ВОРОЖБИТ. Палаеш ти, вогню, і затухаєш! Ось тобі, вогнику, їжа, сухі трави та гілочки. Візьми, огонь! А ти мені таїну свою на взаєм віддай. Не бійся, дівко, до мене підійди. Жмуток оцей кинь у вогень! І розкажу тобі долю твою.

ОЛЬГА ФРАНКО. Не вірю я у ворожбу. Жоден долі своєї не знає. Людина сама долі своєї творець.

ВОРОЖБИТ. Та хіба я ворожу, моя пташко? Ятриться вогень, повзуть вужиком вогняні стрічки, а я за ними думкою лину. Вогень говорить до мене, шепоче свої таїни, а я людям сповіщаю. Заміжня ти, бачу! Чоловік твій не панського роду. Але, як пан виглядає. Слава на нього велика чекає.. Як тії води ніхто на свій звичай обернути не може, так із чоловіком твоїм інша жінка тебе не розлучить. Смерть його вас роз'єднає.

ОЛЬГА ФРАНКО. А любитиме мене чоловік мій буде?

ВОРОЖБИТ. Дивись, як дим угору біжить, рветься, наче стрічки водограю. Не тебе, пташко, чоловік твій любить. Серце йому не за тобою всихає.

ОЛЬГА ФРАНКО. Чого не мене любить? Чи можу я долю змінити?

ВОРОЖБИТ. Трави чорніють. Вогень ліс палить, землю сушить! Та не сила тобі, жінко, проти долі стояти. Іншу любить чоловік твій. Ім'я почувеш її - здивуєшся. І мене, гуцула старого, згадаєш.

Вогонь на кону згасає. Музика стихається.

ОЛЬГА ФРАНКО. Прийшов 1885 рік. Мені виповнилось 20 років. Я ще не спізналася із Франком. Щойно я приїхала з Харкова, де закінчила інститут шляхетних дівчат, до Києва. Вирішила продовжувати навчання на Вищих жіночих курсах. Розмістилася я у своєї старшої сестри - Антоніни Трегубової. Саме до її чоловіка, який працював у редакції "Киевская старина", приїхав зі Львова Іван Франко. Познайомилися ми на вечірці у Трегубових. Франко носив тоді світло-сірий сюртук, білу вишивану сорочку. Мав руде волосся, яке закручувалось йому на голові. Зовні він не справив на мене особливого враження. Тільки очі запам'ятались - яскраво голубі, розумні та іронічні. Але коли він почав говорити про літературу, вразив мене глибиною знань, умінням закохати в себе співрозмовника. Я з цікавістю дослухалась до його порад щодо

французьких та німецьких перекладів. З часом вони стали мені при нагоді. Сама не знаю чого, але я стала уявляти, як іронічні франкові очі дивляться на мене з теплотою та ніжністю. Мені було цікаво побачити цього пана, завжди стриманого, поміркованого, в ролі пристрасного Кристала... Десь я читала, що чоловікам тільки здається ніби вони вибирають жінок. Жінка вибирає чоловіка! А чому б вам, пане Франко, не попросити о мою руку, так здається кажуть у вас у Галичині? А я подумаю, може й погоджусь... стати вашою дружиною. Хайфа. Це вже жарт, звичайно. Він навіть танцював зі мною на вечірці! Хоча взагалі танцювати не вміє. Може це що-небудь означає? Нехай позалицяється... Мої візії не зреалізувалися. Я так і не дочекалася з його боку особливих ознак пристрасності. Франко від'їхав до Львова несподівано, ми навіть не встигли попрощатись. Мені стало сумно. І серце сповнилось якоюсь печаллю... Мрії не здійснились. Час минав. Я не отримувала листів від Франка, хоча чекала... Помалу заспокоїлась і навіть зацікавилась одним паном, який викладав у нас на курсах французьку... (Промовляє фрази французькою).

І раптом – лист! Я отримала від нього листа!

З'являється Франко.

ІВАН ФРАНКО. "Ласкава пані! Ви, певно, й не надієтесь листа від мене, а щонайменше здивуєтесь, що се нараз приплило мені потак довгим часі, як ми бачились, писати до Вас. Сам я дуже добре почуваю своє неловке положення, тим більше, що від самого повороту з Києва я збирався писати до Вас, збирався і не міг відважитись!.." "А діло, про котре я хотів писати Вам, ось яке. Що сказали б Ви, якби який-небудь галичанин, приміром я, приступив до Вас з просьбою: будьте моєю дружиною, моєю жінкою?" "Ставлю се питання як гіпотезу і прошу Вас обдумати його як гіпотезу. Звісно, відповідь на те питання залежати буде від двох чинників: серця і розуму."

ОЛЬГА ФРАНКО. (Відкладає листа). Франко пропонує стати мені його дружиною. (Знов бере його листа).

ІВАН ФРАНКО. "...і коли б справді серце Ваше було противне сьому ділу, то я надіюсь, що Ви одним одвертим і щирим словом зробите кінець усім моїм мріям і надіям... Отсе, мабуть і все, що я на перший раз мав сказати Вам, ласкава пані. Обдумайте і напишіть. Коли замисел мій справді безумний та непрактичний, то даруйте, що побезпокоїв Вас".

ОЛЬГА ФРАНКО. Невже мої мрії були передчуттям майбутніх подій? Але чому в такій сухій манері?? Чи може так писати закоханий? Чого мене мучать сумніви? Франко зріла людина. Йому 30 років, а мені - 20. Хіба він може відчувати так, як я? В сім'ї, як каже моя сестра Антоніна, багато залежить від жінки. Я молода, гарна, розумна... Мені стане сил завоювати любов чоловіка! Неаби якого чоловіка! Франко відомий діяч... Моя родина відмовляла мене від цього шлюбу. Але я відповіла Франкові згодою. Я так вирішила... Ольга Франко, звучить не зле. Розпочалося наше листування.

ІВАН ФРАНКО. Ласкава панні! Я бачу, що від мого пропозиція ви не відмовляєтесь, а це для мене найважливіше! Олю, пишіть частенько. Хоч і по-московські. Кожне ваше слово для мене дороге й миле. Нехай вас не конфузять, що ви не добре виражаєтесь по-українські. Але ж я знаю, що вам ніде було вивчати мову. Так чогож тут встидатися! Нехай ті встидаються, які не дають українцям вчитися на їх рідній мові...

ОЛЬГА ФРАНКО. (Відкладає лист). Про що він тільки не пише. Та про що завгодно, лише не про почуття. Може мені не відповідати на його листи, деякий час?! Нехай якось розбурхається його чоловіка уява. Нехай він відчує ревності, постраждає, як належить закоханому...

З"являється Франко. Ольга Бере лист.

ІВАН ФРАНКО. "Дорога Олечко! Ви кажете, що якось мало спосібні до переписки... Не говоріть серденько о малоспособності. А Так-такі прямо скажіть: "Не чулось живої потреби з Вами балакати!". "...Не бійтесь, тим Ви не обидите мене, бо я ж знаю й сам, що жива потреба виростає тільки з живої любові. А живу любов не завсігди

вдається розбудити самою фантазією. Стискаю сердечно Вашу руку Ваш Іван Франко.

ОЛЬГА ФРАНКО. Це вже мені більше подобається. Руку сердечно стискає. "Ваш Іван Франко". А в минулому листі просто написав: "Іван Франко." Франко здається стражає.

ІВАН ФРАНКО. "Ой, ідуть дні та за днями, ночі за ночами. А я жду та й жду! Від Вас хоч словечка? Та й вже ждати покинув. Мусить бути, що я чимось образив Вас в своїм посліднім письмі? Радо б перепросив, якби знав за що? А, може бути, що Ви пожаліли тих листочків, що досі писали до мене? Нічого сього я не знаю. Але стільки перетерпів, дожидаючись від Вас письма, все нехай іде з тим часом..."

ОЛЬГА ФРАНКО. Своїм мовчанням здається я чогось досягла... Передчуваю, невдовзі серце цього поважного письменника впаде до моїх ніг...

ІВАН ФРАНКО. "...Що таке з Вами діється? Чи Ви недужі, чи померли, чи так-таки не хочете нічого писати". "...Ну, скажіть, на що се похожа така мовчанка? На просту рівнодушність до мене і до всього мого писання? Се очевидно, що так воно і мусить бути." Невже ви дитина, котрій кортить мати на собі білу сукню і зелений вінок!? Котрій зовсім рівнодушне те, кому при якій okazji подати свою руку і що він опісля з тою рукою зробить."

ОЛЬГА ФРАНКО. (Відкладає листа). Може я зовсім безсердечна? Людина страждає, а я радію! Може я сама не люблю Франка? Але ж я погодилася бути його дружиною. Треба все зважити. Я не хочу завдавати прикрощів порядній людині, якою, безперечно, є Франко... Я поїду до Львова. Я ще раз зустрінусь із Франком і з'ясую для себе свої почуття. Франко говорить, що людині треба спізнати себе. Не хочу, щоб виглядало так, наче я досягла своєї мети - Франко закохався, а мені байдуже!..

1886 рік... Ми з сестрою Антоніною приїжджаємо до Львова. Франко був вражений і щасливий зустріччю зі мною. Це я прочитала по

Його очах. Ні, вони вже не були мудро-іронічні. Його очі дивляться на мене з ніжністю. В них сяє любов! Я слухаю красномовну його бесіду, мені здається, що немає у світі щасливішої за мене...! Він знаний у Львові журналіст, письменник, фольклорист. Він співробітник майже всіх польських та німецьких часописів. І він – поет!!! Наше весілля призначене на травень.

Звучить музика. Франко та Ольга йдуть на зустріч одне одному.

ІВАН ФРАНКО. "...Як я Вас люблю, Олечко! Як гаряче бажаю я бачити Вас щасливою! Одного тільки боюсь – щоб не вбило мене це щастя".

ОЛЬГА ФРАНКО. І я люблю Вас, Іване.

ІВАН ФРАНКО. "Я обіцяю Вам, Олечко, що буду гарним чоловіком."

ОЛЬГА ФРАНКО. Я також обіцяю Вам, Іване, бути гарною дружиною. Ревнощі мені не притаманні за природою. З'ясовувати стосунки, влаштовувати істерики – це також не моє. Я демократична у шлюбі... Ми побралися з Франком 16 травня 1886 року в Києві у Павлівській церкві.

СПОМИН ДРУГИЙ

Львів. Двокімнатна квартира, яку винаймає Франко. Франко й Ольга входять із валізами. Ставлять їх на підлогу. Франко дістає пляшку шампанського. Ольга з валізки два келихи. Сідають на валізи. Франко відкорковує шампанське.

ІВАН ФРАНКО. Наше майбутнє життя, Олечко, я уявляю собі так! З нашої тихої скромної хати повинна виходити струя могутнього, реального і розумного народолюбства. Я бажав би бачити в тобі, Олю, товаришку і помічницю, в моїх працях літературних. І думаю, коли б нам удалося устроїти таку науково – літературну спілку, до якої я вважаю тебе спосібною! То життя наше уложиться, Олю, гарно і щасливо!

ОЛЬГА ФРАНКО. Я з радістю стану Вашою помічницею і товаришкою, Іване!

Вони п'ють шампанське... Розпочинається подружнє життя. Франко сідає працювати. Ольга прибирає в хаті.

ОЛЬГА ФРАНКО. По весіллю ми переїхали жити до Львова... Я хвилювалась, гадала, що не здатна бути дружиною за демократичних умов. Коли немає ані куховарки, ані покоївки. Своїх острахів я не виказувала чоловікові. Згадувала свою улюблену Віру Павлівну, Чернишевського, і цей образ, як завжди, додавав мені сили... Дому свого Франко не мав. Ми мешкали у двокімнатній квартирі за наймом неподалік від центру міста. Я призвичаювалася до хатнього господарства, із того в мене мало доброго виходило. Завжди по хаті розкидані якісь речі, я нічого не встигаю. Але я навчилася варити борщ! На мене очікувало розчарування! Виявляється Франкові байдуже, що їсти! Обідає він завжди з книгою... Або з часописом. Майже безтямно підносить ложку до рота. А очі від сторінки не відриває. Минуло лишень 2 місяці нашого подружнього життя. А мені здалося, що Іван про мене забув. На мене дивилися розумні, суворі очі, яким було байдуже – чи поруч я – чи відсутня? Навіть краще, якщо відсутня! І ці думки примушували мене страждати... Іваночку! Іваночку! Облиш працювати. (Забирає в нього книгу) У тебе є молода дружина.

ІВАН ФРАНКО. (Посміхається) Згоден, Олю! Мені самому від тієї праці очі рогом лізуть. Ходімо на дзвіницю Корнякта, піднімемося. Яка височінь! Коли я закінчив Дрогобицьку гімназію, до Львова приїхав в університет поступати. Ти сміятимешся. Я боявся височини! Вирішив позбутися свого ляку. Став студентом і, майже, щодня піднімався на дзвіницю. Силував себе дивитися униз. Щоб острах минув. І таки минув!

ОЛЬГА ФРАНКО. Ти також, Іване, сміятимешся. Мене інколи тягне до храму...

ІВАН ФРАНКО. До церкви ходити – то вже смішно, Олю!

ОЛЬГА ФРАНКО. Я люблю слухати церковний спів.

ІВАН ФРАНКО. Можливо тому, що я не люблю попів, та й саму церкву не визнаю, спів церковний серця мого не чіпає. Народні пісні слухаю залюбки. (Співає декілька рядків з народної пісні) Яка в тих піснях насолода!

ОЛЬГА ФРАНКО. А мене чогось захоплюють ікони. Таємничі ліки святих...

ІВАН ФРАНКО. Мене також виховували на Біблії, але погодься, Олю, Біблія, ікони, весь церковний інститут – то є засіб тримати людей у покорі. З темряви не випускати. Це мрія правлячих класів. Церква служить їм. Я ціную глибину мудрих біблійних притч. Але Христа не визнаю ні Вчителем, ні Богом! Людина створена для того, щоби силою свого Духу долю змінити. Щастя на Землі треба будувати, Олю! Людина сама творець своєї долі.

ОЛЬГА ФРАНКО. А ким людина створена, Іваночку?

ІВАН ФРАНКО. Всесвітом. Безмежжю.

ОЛЬГА ФРАНКО. А що є Всесвіт? Безмеж?

Вони виходять із дому. накрапає дощик. Франко розкриває парасолю.

ІВАН ФРАНКО. Вічна розумна матерія, що здатна само організовуватися. І от, із цією матерією ми ще повоюємо. Я одного прагну, служити людям, своїй Батьківщині. Більш за все боюся не встигнути всього написати.

ОЛЬГА. Ти напишеш!!!

ІВАН ФРАНКО. Щоб життя прожити – не так, як босими ногами по хвилі пройти, бо з того – сліду не буде.

ОЛЬГА. Віжимо, Іваночку.

ІВАН ФРАНКО. Головне для мене – Україну нашу вільною побачити. Дихається як після денної спеоти.

ОЛЬГА ФРАНКО. Здається, накрапує дощик. Ой, яка калюжа! Біжи сюди, Іваночку.

ІВАН ФРАНКО. Олю, Олю! Пам'ятаєш, тобі сподобалась моя повість "Маніпулянтка". Ходімо, заїдемо на пошту. Я дещо тобі покажу...

Вони увійшли у приміщення пошти. Ольга побачила за віконечком гарненьку пані. Років на 5 старшу від себе. Вона видавала листи.

ІВАН ФРАНКО. (Із захопленням). Целіна Журовська. Подивись, як погордо вона тримає голову! Її волосся надзвичайного кольору, попелясте.

Фрако напівголоса читає ліричний вірш. Ольга говорить свій текст, а Франко продовжує читати вірш.

ОЛЬГА ФРАНКО. Франко говорив далі, я вже недослухалася. Дивилася, як змінюються його очі. Він перетворювався на молодого безжурного юнака, якого по життю веде блискавка пристрасті. Таким я Франка бачила лише раз у житті, коли ми не були ще одружені. Ми зустрілися біля пам'ятника Міцкевичу і пішли до кав'ярні Кульчицького... Поет завжди зачарован своєю вигадкою. Шкода, що пристрасті його очам надає робота, а не я! (Роздивляється личко цукерочно-подібною пані, носик якої дивиться вгору, а сама Целіна просякнута відчуттям особистої неперевершеності).

ОЛЬГА ФРАНКО. Скажу тобі відверто! Мене, Іване, не приваблюють гонорові жінки!

ІВАН ФРАНКО. А чоловіків, нажаль, зваблюють не ті жінки, яких вибирає розум.

Вони не пішли до дзвіниці, а повернули додому. Ольга і Франко входять до кімнати. На підлозі розкидані книги. Ольга піднімає одну з книг.

ОЛЬГА ФРАНКО. Іваночку, тобі сподобався мій борщик?

ІВАН ФРАНКО. Усе, що ти готуєш мені смакує.

ОЛЬГА ФРАНКО. То не був борщ. Я насмажила хробаків, і залила їх томатним соком. (Кидає в обличчя йому капелюшка).

ІВАН ФРАНКО. (Зловив капелюх). Олю, ти так більше не жартуй.

ОЛЬГА ФРАНКО. Це не жарт. Це тобі помста, Іваночку! Цілий вечір у мене на голові розквітав новий капелюшок, а ти й не помітив.

ІВАН ФРАНКО. Пробач! Мужицького я роду. Ніколи не помічаю шовкових суконь. Витончених парфумів. Ти, Олю, є мій товариш. Ми дивимось з тобою в один бік, однією мовою розмовляємо. Саме цим ти мене зваблюєш.

ОЛЬГА ФРАНКО. А кохання?

ІВАН ФРАНКО. Та й кохання, зрозуміло, теж.

Ольга сідає на стілець. Франко виходить із кімнати. Звучить музика.

СПОМИН ТРЕТІЙ

Та ж сама кімната. Минув майже рік. Народився перший син Андрій.

Ольга порається біля дитини. День народження Андрія.

ОЛЬГА ФРАНКО. Через півроку я народила Іванові сина Андрія. Франко виявився дбайливим і люблячим батьком. Для нашого сина він написав казочку "Лис Микита".

Входить Франко з торбою, в якій подарунки. Ольга швидко несе на стіл пиріг.

ІВАН ФРАНКО. (Співає). Ой, у Львові сталось новина! Ольга Франкова сина родила!

ОЛЬГА ФРАНКО. Тихше!

ІВАН ФРАНКО. Янголи співають, янголи співають Ольгу із сином величають. Олю, я Андрію нашому подарунок приніс. Своїми руками зробив. Вирізав із дерева. (Дістає дерев'яного коника.)

ОЛЬГА ФРАНКО. Гарний. Мені подобається дуже. А Андрій наш папір їсть. Що це означає, Іваночку?

ІВАН ФРАНКО. Це добре, хто в дитинстві папір їсть, всякого писання відцурається. Мабуть смачний пиріг вийшов, Олю.

ОЛЬГА ФРАНКО. (Горниться до нього). Скажи мені, Іване: "Олю, я тебе люблю".

ІВАН ФРАНКО. Олю... Я... не люблю таких розмов...

ОЛЬГА ФРАНКО. (Посміхається). Не хочеш говорити, тому що не любиш.

ІВАН ФРАНКО. Послухай-но мене, Олю! Батько у мене помер. Потім матір... Я ще був зовсім малим. Виховував мене вітчим, Гринь Гаврилик. Ніжності в нашій хаті не було. Мабуть, того я такий черствий. Не здатен до ніжностей. Я намагатимусь змінитися, щоб ти не відчувала себе обікраденою... Зароблю грошей, збудую для нас будинок, діточок ще народимо! Усе у нас буде добре! От Роман свій закінчу "Лель і Полель". Отримаю на конкурсі першу премію. Поверну борги, які стоять та гавкають. Олю, я ж забув. В мене для тебе теж подарунок є. Я тобі купив...

ОЛЬГА ФРАНКО. Нову сукню, , в паризькому магазині...

ІВАН ФРАНКО. Друкарську машинку, жінко. Ти навчишся друкувати, не заперечуєш? Я хочу, аби ти допомагала мені в редакційній роботі у нашому часописі "Життя і слово".

ОЛЬГА ФРАНКО. Я з радістю допомагатиму тобі у всьому. А от зараз прочитай мені останнього свого вірша.

ІВАН ФРАНКО. Потім, Олю, потім.

ОЛЬГА ФРАНКО. Будь ласка, прочитай.

ІВАН ФРАНКО. Статтю терміново закінчити треба. Може ти скоректуєш?

ОЛЬГА ФРАНКО. Ні. Я хочу, щоб ти прочитав вірш.

ІВАН ФРАНКО. Не зараз, Ольо. (Збирається йти працювати).

ОЛЬГА ФРАНКО. Я прошу зараз прочитай мені вірш.

Франко читає вірш єдиний який присвячений Ользі. «Спасибі тобі
мое , сонечко, за промінчик твій щире словечко...»

ОЛЬГА ФРАНКО. Ти - геніальний поет! Твоє знання німецької на рівні рідної. Французька, італійська, грецька, польська, чеська - я нічого того не знаю. Звичайно, ти мусиш зневажати мене.

ІВАН ФРАНКО. Що ти говориш, Ольо? Знаєш, як би тобі відповів мій улюблений Гете: "Кожна людина під сукнею гола", всі ми однакові і зневажати не варто нікого. А те, що ти посередньо знаєш мови - не біда. Читай в оригіналі Гете, Гейне, Золя. Саме так я вивчав мови. Усім нам треба працювати над собою, щоб стати європейсько освіченими людьми. Нудний тобі чоловік попався - весь час повчає. А дім я все ж таки свій збудую.. І грушу посаджу. Люблю груші. В серпні поїдемо зі стобою в гори. Хочу довершити свою працю про вершинний світ Карпат.

Франко сідає друкувати.

ОЛЬГА ФРАНКО. Ти і на цьому розумієшся? Як тобі все це вкладається в голову?... Я була впевнена, що на Франка чекає європейська слава... Знайомство з Франком породило в мені бажання вивчити рідну мову, якої я не знала, живучи в Україні. Я читала його Захара Беркута і мені відкрився інший мовний простір. Космос української мови. (Відкриває повість "Захар Беркут" і читає.)

- Як думаєш, боярине? - спитав нараз Бурунда Тугара Вовка. -
Що буде з нами?

- Всі погинемо, - відповів Тугар Вовк спокійно.

ІВАН ФРАНКО. "І я так думаю, - підтвердив Бурунда. - І що найдужче мене лютить, так се те, що погинемо без бою, без слави, мов коти в ставок!"

ОЛЬГА ФРАНКО. "Боярин нічого не відповів на се. Нові події звернули всіх увагу на себе. Тухольці, очевидно, не хотіли дожидати, аж поки вода настільки прибуде, щоб спокійно витопити нужденні останки монголів..." (Книга несподівано випадає з її рук і на підлогу падають листи. Вона їх читає.)

"...Люба Ольдзю!" Він написав стільки листів, коли нас розділяв Київ і не надіслав жодного!? "Вибачте, Олю, що користуюсь цією нагодою щоб написати Вам кілька слів, бо у мене немає ні іншої можливості, ні мужності сказати їх Вам відкрито!" "Клянуся, що де б я не був - у Львові, чи у Відні, Ви завше зостанетесь для мене провідною зорею моїх діянь, метою, до якої я прагну. Але іноді мою душу охоплює невимовна туга, якої ніяк не можу позбутися: я все ще сумніваюся у своєму щасті." Виходить - Франко любить мене??! " Львів. Серпень 1875 року..." (Вона ошелешена.) Це неможливо. Ми познайомились із Франком за десять років після написання цього листа?... От, про кого говорив гуцул-ворожбит?! "Ольга Рошкевич." (Бере знімку.) Вона теж, виявляється, Ольга...

ІВАН ФРАНКО. Олю, може ми кави поп'ємо?

ОЛЬГА ФРАНКО. Ви любите мене, пане Франко?

ІВАН ФРАНКО. Угу.

ОЛЬГА ФРАНКО. Що, "угу", Іване?

ІВАН ФРАНКО. Олю, напиши мені на папері все, що ти жадаєш почути. Я підпишусь. Перечитуй і тишся... Не ображайся. Я доволі іронічний, стриманий у почуттях. Жінкам такі не подобаються, але я такий. Духовність для мене вище за любов. Служіння громаді - смисл мого життя. Що тепер робити?

ОЛЬГА ФРАНКО. Якби любив - не питав би.

ІВАН ФРАНКО. Ти в чомусь мене підозрюєш? Ніколи я не брехав і не брехатиму. Завжди кажу правду...

ОЛЬГА ФРАНКО. Тоді назви ім'я жінки, яку ти кохав по справжньому.

ІВАН ФРАНКО. Ти запитала – я відповідаю. Її ім'я – Ольга Рошкевич. Так, я кохав, палко. Але вона вийшла заміж. Це сталося 10 років тому. Життя не повертає тих, кого ми втрачаємо. На жаль, я не здатен уже з такою пристрасстю ставитися до жінки. Я писав тоді до Рошкевич: "Кохана Ольдзю! Ах! Згадка про тебе, моя сердечна, додає мені завжди сили. Ах! Ользю, твій чаруючий сміх, чи вчую я його ще коли? Ах-ах! Сидячи в тюрмі, я не раз серед глухої нічної тиші чув твій сміх. Зовсім виразно". Ах! "...Я хотів би тільки одного – померти при тобі, стискаючи твої руки, глядячи на твоє лице. Більшого щастя не треба мені". Ах, ах!! (Сміється). Маячня все, що я писав, розумієш?

ОЛЬГА ФРАНКО. Ти не любиш мене.

ІВАН ФРАНКО. Тепер кохання не бентежить мене з колишньою силою.

ОЛЬГА ФРАНКО. Не вірю тобі.

ІВАН ФРАНКО. Я змінився, став іншим. Олю! Олю, ти чуєш мене?! Я став іншим, Олю!

ОЛЬГА ФРАНКО. Усе, все... Я сама винна, що затіяла цю розмову. Твоя правда. Не треба копирсатися в минулому, Іване!

Ольга підходить до Франка і обіймає його.

ІВАН ФРАНКО. Як я втомився, Олю, перевіряти в чужих статтях цитати. Майже всі автори вказують непевні дати. Пишуть аби як. Невже не можна навчитись відповідати за свою роботу? Щось мені зуб розболівся.

ОЛЬГА ФРАНКО. Треба до лікаря звернутись. Ти зовсім не слідкуєш за здоров'ям.

ІВАН ФРАНКО. Не піду! Лікарі тільки час крадуть. Кожну годину без праці я вважаю втраченою.

ОЛЬГА ФРАНКО. Тебе неможливо переконати. (Ольга цілує Франка)

ІВАН ФРАНКО. Щоб я без тебе робив. Я щасливий, Ольга, що ти в мене є. Ти мій друг. Я знаю, що в усьому можу покластися на тебе.

Звучить музика. Затемнення.

СПОМИН ЧЕТВЕРТИЙ

ОЛЬГА ФРАНКО. А ще я пам"ятаю день. Франко повернувся після засідання радикальної партії завсім похмурий. Обідати відмовився і сів до столу плести рибальські сіті. Коли він перевтомлювався – руки вимагали праці, і сіті плелись із неймовірною швидкістю.. Гарні ти, Іванку, сіті плетеш!

ІВАН ФРАНКО. У все, що я роблю – намагаюсь душу вкладати. Коли землю в Нагуевичах орю, і коли сіті плету..

ОЛЬГА перевіряє кишені в його сюртеці.

ІВАН ФРАНКО. (Побачив). Олю, що ти робиш?

ІВАН ФРАНКО. Скажи, Іване, що це за вірш я в тебе знайшла, на столі? (Читає.)

Не знаю, що мене до тебе тягне?
 Чим вчарувала ти мене, що все,
 Коли погляну на твоє лице
 Чогось мов щастя й волі серце прагне?
 І в груді щось метушиться, немов
 Давно забута згадка піль зелених
 Весни і цвітів, – молода любов
 З обійм виходить громових, студених.
 Себе я чую сильним і свобідним,
 Мов той, що вирвався з тюрми на світ.
 Таким веселим, щирим і лагідним,

Яким я був за давніх, давніх літ.

ІВАН ФРАНКО. (Роздратовано). Тобі не подобається цей вірш? Кинь до скрині! Он там скільки таких лежить! Я переконався, якщо тобі не подобається, треба одразу викидати. Ти, як камертон.

ОЛЬГА ФРАНКО. Подобається. Дуже! Подобається. Треба збірку скласти. Як ти казав: "З вершин та низин". Чудова назва.

ІВАН ФРАНКО. Мене вже били сьогодні, Олю. На партійному засіданні, і свої і вороженьки били! Ти знаєш, як я ставлюся до Драгоманова! Він мій вчитель, шана йому за це велика. Але я не можу погодитись з ним, що в разі революції в Росії Україна повинна увійти до її складу на правах федерації. Хоча я і розумію, що "національна справа відносно основи соціалізму, є справою другорядною", але хай з часом, Україна обов'язково має стати незалежною. На цьому треба наголосити окремо. Чула б ти, Олю, що мені в лице кидали за "незалежну Україну". Та я не відступлюся. І погляди свої зрадою не вважаю. Незалежність України болісна для мене проблема.

ОЛЬГА ФРАНКО. (З іронією). Ти так блискаєш очима, наче пророк! Ти відчуваєш у собі пророка, Іване?

ІВАН ФРАНКО. Я відчуваю спрагу та й голод. Тому що не обідав сьогодні.

ОЛЬГА ФРАНКО. Зараз будемо обідати. Як твій зуб, болить?

ІВАН ФРАНКО. Ні, обідати не буду. Потяг у мене до Перемишля. Піду збиратись.

ОЛЬГА ФРАНКО. Хіба вранці поїхати не можна?

ІВАН ФРАНКО. Чого час гаяти? Ти ж знаєш - я не звик змінювати свої плани...

ОЛЬГА ФРАНКО. Я знаю. Я знаю, що тобі хата наша немила. Тобі ні до чого не має діла. Я валюся з ніг. Усе на мені.

ІВАН ФРАНКО. Я не переобтяжую тебе побутовою дріб'язковістю.

ОЛЬГА ФРАНКО. (Гнівається). Ти жалієш мене!?

ІВАН ФРАНКО. Завжди все для себе я роблю сам.

ОЛЬГА ФРАНКО. Ти нікого не любиш!

ІВАН ФРАНКО. Я навіть сорочки собі перу сам..

ОЛЬГА ФРАНКО. Мені остогидли борги. Ти нічого не можеш зробити для мене, для дітей. Я тобі не потрібна.

ІВАН ФРАНКО. Олю...

ОЛЬГА ФРАНКО. Ти мене не любиш. Ти взагалі неспроможний до сімейного життя. Тобі все байдуже...

ІВАН ФРАНКО. Я люблю тебе, Олю!

ОЛЬГА ФРАНКО. Любов? Краще вже перетворитися зовсім на стару бабу, щоб і не мріялось про любов.

Ольга вибігає з кімнати. Франко бере валізку. Музика. Він сидить у вагоні потягу.

ІВАН ФРАНКО. За декілька годин я буду в Перемишлі... Я люблю свою дружину! Як медитативне закляття повторюю я. Я люблю дружину, як матір своїх дітей! Як свого товариша! Як людину! Я люблю всіх людей! Але я повинен любити її не як усіх людей?! Вирізняти Ольгу серед інших жінок. Щось мені з тих думок нічого доброго не складається. (Гуркотять монотонно колеса потягу. Потроху душа Франка вивільнюється від буденності. Легкою стає, неначе полине зараз в інші світи! Він розуміє ясно, яке глибоке непорозуміння і таємна незгода пролягла між ними...) До Перемишля я їду в редакційних справах. Але є ще й інше... От цікава ж й незрозуміла штука ці жінчини, бігме. Фатальною виявилась для мене одна обставина. За три роки до зустрічі з дружиною я захопився однією панночкою, яка працювала на пошті у Львові. Целіна Журовська. І от сьогодні я маю переконатись, що Целіна не

викликає в мені більше жодного емоційного пороху! Нарешті я вивільнився від цієї чіпкої пристрасті. Напочатку ця історія мене тішила. Я захопився Целіною хоча розумів, що вона є жінка невеликого розуму. Але чогось почав писати до неї листи. Розмовляти як з далеким другом, сповідатися... Мене збуджували барви, що розквітали в душі при згадці про Целіну. Я часто навідувався на пошту. Спостерігав за нею, неначе за небесною кометою... Я був впевнений, що вона є для мене невеличка забавка. Після Ольги Рошкевич я ніколи вже не зможу нікого покохати. Целіна повернула мені забуту радість. Бажання жити, юнацькі надії на щастя. Ця жінка окрім Міцкевича не читала жодного з поетів, але саме вона надихає мене на вірші.

Чого являєшся мені у сні?
 Чого звертаєш ти до мене
 Чудові очі ті ясні, сумні
 Немов криниці дно студене?
 Чому уста твої німі?
 Який докір? Яке страждання,
 Яке не сповнене бажання.
 На них, мов зарево червоне,
 Займеться й знову тоне в тьмі?
 Чого являєшся мені у сні?
 В житті ти мною згордувала,
 Моє ти серце надірвала,
 Із нього визвала одні
 Оті ридання голосні – пісні.
 В житті мене ти й знать не знаєш,
 Ідеш по вулиці – минаєш,
 Вклонюся – навіть не зирнеш
 І головою не кивнеш,
 Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,
 Як я люблю тебе без тями,
 Як мучусь довгими ночами
 І як літа вже за літами

Свій біль, свій жаль, свої пісні
У серці здавлюю на дні.

Целіна несподівано зникла зі Львова. Дехто казав – вийшла заміж. Ніхто не міг мені сказати, де мешкає жінка з загадковими зеленими очима Сфінкса? Душа моя раптом опинилась у пустелі. Яскраві кольори моїх снів змінилися на чорні страхіття. Я прокидався з тяжким відчуттям: життя моє скінчилось, навкруги порожнеча. Я глузував із себе. Закликав до розуму. Не міг збагнути себе. Це найстрашніше для мене. Жити далі так було неможливо...І я почав розшукувати Целіну. І разом зі мною Целіну розшукували мої вірші. (Читає).

Що щастя? Се ж ілюзія,
Се привид, тінь, омана...
О ти, ілюзіє моя,
Зрадлива і кохана.
Криниця радощів, чуття
Ти чарочко хрустальна!
Омано дум, мого життя
Ти помилко фатальна!
Як хтів зловить тебе, ось – ось,
Та враз опали крила:
З тобою жить не довелось,
Без тебе жить – не сила.
Нехай ти тінь, мана, дім з карт
І мрія молодеча,
Без тебе жить – безглуздий жарт,
І світ весь – порожнеча.

Душа моя розчахнулася од віршів і думок. Шкода, що я не буддист. І мудрість сходу не є для мене втіхою. Целіна стала для мене фатальною. Знайшов я її майже через рік. Мешкала вона в Перемишлі, неподалік Дрогобича. Заміжньою не була, працювала на пошті, квартиру винаймала майже в центрі містечка. Я неначе ооскаженів: годинами простоявав під її вікнами, аби вона лише підняла фіранку і я міг уклонитися їй... В травні я наважився

підійти до неї. Благав вислухати мене, говорив, як палко її кохаю. Моя любов викликала у неї роздратування. Мені було заборонено навіть стояти під вікнами. Целіна розбила останні мої надії, коли промовила.

ЦЕЛІНА. Мені не приємно, пане Франко, що Ви переслідуєте мене. Облиште мене в спокої!

ІВАН ФРАНКО. Я повернувся до Львова з хворими нервами. Мої вірші народжувались хворими і безнадійно зболеними.

Як почувеш вночі край свого вікна,
 Що щось плаче і хлипає важко,
 Не тривожся зовсім, не збавляй собі сна,
 Не дивися в той бік, моя пташко!
 Се не та сирота, що без мами блука,
 Не голодний жебрак, моя зірко;
 Се розпука моя, не втишима тоска,
 Се любов моя плаче так гірко.

На вулиці майже в кожній жінці мені ввижалася Целіна. Я втомився від своїх візій. І страхався, що назву дружину її ім'ям. Рік тривала ця маячня. І ось вже 2 місяці, як я відчуваю себе вивільненим від цього хворобливого кохання. Вирішив їхати до Перемишля, щоб переконатись, що я є свободна людина, не здатна до непоміжованих почуттів. Ніколи не любив я Целіну Журовську. То є мара!

Я не тебе любив, о ні,
 Моя хистка лілея,
 Не оченька твої ясні,
 Не личенько блідее.
 Не голос твій, що, мов дзвінок,
 Мою бентежить Душу,
 І не твій хід, що кождий крок
 Відчути серцем мушу.
 Я не тебе люблю, о ні,
 Люблю я власну мрію,
 Що там, у серденьку, на дні,

Відмалечку лелію.

Потяг прийшов до Перемешля за розкладом, і мій ранок, ранок свободної людини, розпочався по-діловому активно. Перше, що я повинен зробити – піти до редакції... Півдня я присвятив справі, а потім пішов на її вулицю. Дослухаюсь до свого серця. Усе мовчить... Ось її дім, вікна. Знайомі рожеві фіранки і все в моїй душі мовчить. Ні, я не хочу Вас бачити, пані Целіно. Зараз я зайду до крамниці, куплю льодяників дітям на гостинці і ввечері – до Львова! Я швидко опинився в центрі містечка і тільки-но завернув за ріг, щоб дістатись до великої крамниці, як побачив її... Целіну Журовську... Яка була на ній сукня, якого фасону капелюшок, я не можу сказати, але вона була напрочуд чарівна! Кажуть не існує двох однакових миттевостей у житті! Але я відчув те, що відчував уже не раз, коли після довгої розлуки, Целіна поставала переді мною... Мій погляд змусив її озирнутись. І мені здалося, що її очі, кольору молодой зелені, посміхнулись до мене! Целіна не стихила ходу. Бігти, бігти за нею! Серце калатає в руках, в голові, в горлі! А ноги не відриваються від землі! Усе, що боліло мені ці роки, нестримним потоком відчаю вилилось на палаючий мізок! Бігти! Треба за нею бігти! Але я стояв... Дивився, як її поглинає натовп. І несла мені була відірвати ноги від землі. Я розумів, що той крововилив кохання, який зараз розіп'яв мене, потребує, щоб Целіна зараз же з'явилася. Треба бачити її! Говорити!... (Лунає музика. Марення Франка.) Я подумки повернув Целіну до себе назустріч. Ось вона легкою ходою наближається до мене. Я беру її за руку, і ми йдемо знайомими вулицями Перемишля, ніжно торкаючись пальцями. В очах Целіни мерехтять вогники радощі. Целіна повертає до мене голівку і промовляє.

ЦЕЛІНА. Розкажіть мені, пане Франко, як Ви прожили цей рік? Які події сталися у Вашому житті? Мені це важливо.

ІВАН ФРАНКО. Розумієте, пані Целіно, після другого курсу мене було заарештовано і я просидів 9 місяців у тюрмі. Після

звільнення мені не дозволили закінчити університет. Одразу я написав повість "На дні". Целіна несподівано зупинилась.

ЦЕЛІНА. Я завжди хотіла прочитати Вашу повість. Будь ласка, подаруйте мені цю книжку! Але що ж університет, пане Франко?

ІВАН ФРАНКО. Мені сповістили, що треба прослухати 8-й семестр перед тим, як захищати дисертацію. Але не дозволити прослухати семестр. Тоді я звернувся до Чернівецького університету, закінчив його і поїхав до Відня. Студіював у Віденському університеті. Я написав дисертацію "Варллам і Іосаф. Старохристиянський духовний роман". Іспит з філософії склав з відзнакою. Для мене це було важливе, пані Целіно. Мене сприймали, як представника української нації. Слухаючи мене, професори робили висновок про розумові здібності русинів. І наші здібності виявилися не гіршими, ніж у німців чи поляків. Я був щасливий! Дорога до викладання у Львівському університеті для мене відкрилася. Нарешті я зможу викладати українською! В університеті звучатиме наша мова! Целіна дивиться на мене з захопленням! (Франкові здається, що він схопив її на руки і вони з Целіною знялися, кружляючи в повітрі. Для них не існує земного тяжіння...)

Лунає музика. Франко танцює з Целіною-мрією!

Я перечепився, ледь не впав... На мене з відвертим подивом позирала старша жінка.

ЖІНКА. Може, панові допомога потрібна?

ІВАН ФРАНКО. Я вклонився і нічого не відповів. Майже безтямно обвів вулицю очима. Не збагну - де я? Як втомився я від свого марення! Час зрозуміти - це не здійсниться ніколи! На цій вулиці я пережив мрію, сон посеред білої днини! Треба повертатись додому, Петрарку! Побачення Ваше з Лаурою закінчено. Єдине, чим я уподібнився до Петрарки - народженням синів. Бо великому поетові любов не стала на заваді. Народити сина Джованні зовсім земним способом. Від нікому невідомої жінки... До Львова я

повертаюся змученим. Мій розум любить дружину! А над іншим хіба я владен? Повинен володарювати, щоб вирізнитися від тварини?

Франко повернувся додому.

ОЛЬГА ФРАНКО. У своєму щоденнику я б записала про приїзд Франка з Перемишля так: Я все ще маю надію, що Франко відчує до мене справжнє кохання. Але він приїхав знесиленим і не виявив навіть крихти радості при зустрічі. Знову засів до коректорської роботи. Вічне його заробітчанство в польських та німецьких газетах. Багато часу поглинають у нього всілякі часописи. Знайомство з молодими авторами, безкінечне написання критичних статей. І праця над новою збіркою віршів "Зів'яле листя". (Ольга торкається рукою кучерявого рудого волосся чоловіка, в якому почала пробиватися сивина. Провела рукою по скуленій спині. І такий жаль сповнив її серце!)

ІВАН ФРАНКО. Що ти там, Олю, шепочеш над моєю головою.

ОЛЬГА ФРАНКО. Я не розумію, як все, що ти встигаєш робити, може робити одна людина?

ІВАН ФРАНКО. Коли Мікеланджело виповнилось 24 роки, він брав участь у спорудженні найвеличнішого собору Святого Петра у Римі. Він створив свою безсмертну "П'єту" - надгробний плач. Пам'ятаєш, Марія на руках тримає знятого з хреста сина? Ніхто не вірив, що це створив нікому невідомий скульптор. Тоді Мікеланджело вночі подався до храму і вирізьбив своє ім'я на "П'єті". Так йому було 24, а мені 34. Пора б вже чогось навчитись.

ОЛЬГА ФРАНКО. Поруч із Франком лежав вірш. (Читає)

Як згублену любов, не сповнене бажання,
Невиспіваний спів, геройське поривання,
Як все найвище, чим Душу я кормлю,
Як той огонь, що враз і гріє й пожирає,
Як смерть, що забива й від мук ослобоняє,-
Отак красавице, і я тебе люблю!

Франко продовжував писати... Я розуміла - вірш той не мені присвячено. Тай не тобі, Ольго Рошкевич! Я впевнена - це узагальнене. Тай узагалі, мені байдуже! Навіть нехай і не любить мене Франко. Аби гроші в домі з'явилися нарешті. Але й гроші не з'явилися... Граф Бадені, намісник цісаря в Галичині відмовив доктору Івану Франко викладати у Львівському університеті. З причини неблагонадійності. Знову свої надії я понесла до цвинтаря, ховати... Франко став задумливим і ще більше похмурим. Нашим стосункам не судилося змінитися на краще. І я не знаю, чого я все частіше заглядала в шухляду і перечитувала ненависні листи Франка до Ольги Рошкевич. (Бере лист. Читає) "Кохана, дорога, Ольдзю!

ІВАН ФРАНКО. (Далі читає лист) "...І знов мені приходиться писати до тебе вечірньою порою, коли як сама знаєш, находить на мене якийсь сум, якась туга, - одним словом, погань, романтизм."

ОЛЬГА ФРАНКО. Ніколи Франко не говорив до мене так, як до тебе, моя ненависна супернице! Ти не любила його! Чим же ти заслужила його кохання? Я дивилась на знімку і мені наче відповідали очі Ольги Рошкевич. Вони не погоджувались зі мною. Сперечались, наче говорили...

ОЛЬГА РОШКЕВИЧ. То не є правда, що я не любила Франка! Коли мій батько, священник Рошкевич заборонив мені думати про шлюб із заарештованим студентом Іваном Франком, я вирішила іти до монастиря.

ОЛЬГА ФРАНКО. А вскочила в шлюб із священником Озаркевичем! Натомість монастиря! Чого ти хочеш від Франка? Чого стоїш між нами, Ольга Рошкевич?

ОЛЬГА РОШКЕВИЧ. Я люблю Франка! Хоч дружиною його стала ти, Ольго Хоружинська. Не можеш ти знати, які муки приніс мені шлюб з Озаркевичем... Він мій друг, а не чоловік!

ОЛЬГА ФРАНКО. Я не вірю тобі! І муки твої – лукаві. (Кидає фото Рошкевич). Господи! Якщо ти існуєш? Забери з мого серця ненависть. Я не можу жити в цьому пеклі ревнощів.

ІВАН ФРАНКО. Олю! Послухай, будь ласка, я переклав із Гейне.

Ольга почула голос Франка з кімнати, швидко закрила шухляду і пішла до нього.

ІВАН ФРАНКО. Гейне, Гете – два неперевершені поети! Я перекладаю з Гейне і раптом – дивовижна річ асоціація! Мені перед очима постала картина. Село моє Нагуєвичі, пам'ятаєш, як 5 років тому ми приїхали допомогти батьку Грину Гаврилику. Ти, Олю, я і діти. Я тяжко, із ранку до вечора трагаю в полі, а потім сідаю до своєї праці. Єдиний вечір випадав мені писати, ми роботу раніше закінчили. Діти щebetали, особливо Андрій умовляв, піти на прогулянку до джерел лісових, яких в Нагуєвичах багато. Ти також кинула хатню роботу і ми рушили. Діти гомоніли, наче пташки, ми співали з тобою "Вечір надворі" й шли веселі, здорові. Байдуже, що нестатки! В ту мить нам належав весь отой широкий світ! Величні смереки, сонечко, джерельна вода, яка перемовляється з водою сусідніх джерел. Щось мені в грудях розширилось і я відчув, яка прекрасна наша Земля! Виявляється, вона – жива істота! Наша планета – Земля! Вона обертається в космосі, але ж і ми теж виходить, в космосі, разом із Землею!? Ми нічого не знаємо ані про цей світ, ані про себе. Ні, про те для чого нас привів Господь. Я втратив час. Не написав ні оповідання, ні вірша, може б вони стали б найкращими в моїй творчості? Але я не жалкую за втраченим часом. Він не втрачений! Я тоді щось таке відкрив у собі. Я Землю нашу по справжньому полюбив. Вона теж страждає, носячи нас на собі. Таких малих, нерозумних...

СПОМИН П'ЯТИЙ

ОЛЬГА ФРАНКО. Четверо наших дітей із Франком вимагали від мене енергії серця і постійного хатнього клопоту... Я втомилася від побуту, від нестатків, від своїх хворобливих ревнощів. Майже не відкривала шухляду і не вдивлялась в очі Ольги Рошкевич. Але як

і раніше ненавиділа її... В останні дні цього тижня Франко посилено плів рибальські сіті. Мовчав із мною, наче зацепнувся зсередини.

ОЛЬГА ФРАНКО. Я дякуватиму тобі, Іване, якщо ти поясниш своє мовчання?!

ІВАН ФРАНКО. Облиш з'ясовувати стосунки, Олю. Не завдавай мені жалю.

ОЛЬГА ФРАНКО. Ти завжди визнавав у мені друга. Це єдине, що тішить моє серце. Не забирай у мене й цього.

ІВАН ФРАНКО. Не час зараз для лірики.

ОЛЬГА ФРАНКО. Хіба я настільки дурна, щоб сподіватись на лірику із тобою? Мовчи собі. Я й до того звикну, дай тільки час...

ІВАН ФРАНКО. Я на виборах не пройшов. Не пройшов через різні махінації суперників. Знаєш, хто суперниками виявились? Польські соціал-демократи. Вони в Дрогобичі зірвали проведення моїх виборчих зборів. Звинуватили мене в лицемірстві й зраді ідеалам соціалізму. А на додаток, ось. Ця катрага!(Дістає з торби ляльку, на шії якої мотузка й напис "Іван Франко, повісся.") Як тільки діло торкнулося до розмежування практичних сфер між українським і польським соціалістичним рухом у Галичині. Так поляки і не хочуть чути про українців! Нікого з українців не пропускають до Галицького сейму. То велике є для мене потрясіння! Ці роки я був наче уві сні, поляків братами вважав. Вважав, що можна воювати у двох загонах – у польському та українському. Головне – перемога соціалізму. То є велика моя ілюзія.

ОЛЬГА ФРАНКО. Іване, що це практично для нас означає?

ІВАН ФРАНКО. "Так, як тепер річ стоїть, польські соціал-демократи є тяжчі вороги". Я висуваю гасло самостійності. Україна має бути незалежною! Ні про яку федерацію не треба і розмову вести.

ОЛЬГА ФРАНКО. Іванчику, може кави вип'єш?

ІВАН ФРАНКО. Потім. Гадаєш, мене підтримали мої товариші? Люди, яких я поважаю й люблю, вони не розуміють мене... Я помічаю, що слово втрачає свою силу. Люди слів не розуміють, не чують. Живемо всі серед пустелі нерозуміння! Я вирішив, Олю, я виходжу з радикальної партії. Я буду боротися за самостійну Україну. "Я чую себе, насамперед русином, а потім соціалістом".

ОЛЬГА ФРАНКО. (Знімає з ляльки дошку з написом, притискає ляльку до себе, читає.) Господи, захисти мого Івана від усіх бід! Прости йому, якщо він завинив перед тобою ! І мені прости!

У кожного в руках тяжкий, залізний молот,

І голос сильний нам із гори, як грім, гримить:

"Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод

Не спинить вас! Зносить і труд, і спрагу й голод,

Бо нам призначено скалу сесю розбити!"

ІВАН ФРАНКО. Оля далі читала моїх "Каменярів", а до мене прийшло каєття. Якесь глибинне відчуття своєї провини перед нею. Я відчував себе негідником. Хіба мені хтось відданіший за неї є? Ніколи більше я не поїду до Перемишля! Не шукатиму зустрічі з Целіною. Я прагну аби моє серце належало лише тобі, Олю!

Затемнення.

ОЛЬГА ФРАНКО. Минуло ще десь півроку. Мені здавалося, що це - найкращі дні у нашому подружньому житті. Я відчула, що Франко любить мене. Я навіть пошила собі нову сукню.. Яюсь, повертаючись з базару, я побачила Целіну Журовську. Це було напочатку червня. Мене це здивувало і ввечері я сказала Іванові: "Сьогодні в центрі я бачила твою "маніпулянтку"".

ІВАН ФРАНКО. (Щось пише) Кого? Не розумію про кого йдеться?

ОЛЬГА ФРАНКО. Целіна Журовська повернулася до Львова. Вона така гарна. Йшла з комісаром поліції попід руку. І мені здалося, що це її чоловік і вона страшенно щаслива!

ІВАН ФРАНКО. Ця звістка наче кривава заграва маркує мою душу. Серце квилить пораненим птахом. Чого я так влаштований? Десь, в нижній свідомості моєї душі визріває крапля кохання. Я не помічаю її. Потім ще одна крапля. Й ще... Вони об'єднуються поза моєю свідомістю. І ось вже збурений потік пристрастей позбавив мене поміркованості. Чого? За яку кару народжується в мені потреба в любові?... Целіна повернулася до Львова і з нею повернулись дні, коли земля горить під моїми ногами. А з мук серця народжуються вірші.

Я хтів життю кінець зробити,
 Марну лушпину геть розбити,
 Хотів зусиллям власних рук
 Здбути вихід зі страшних мук,
 Хотів я вирватись з ярма

Твого чару – та дарма!
 Зусиллям всім наперекір
 У мні трусливий, підлий звір
 Бунтуєсь, плаче, мов дитя, –
 Сліпая привичка миття,
 Прив'язана до тих кутів,
 Де я не жив, а животів,
 До праці, що з'їдає дні,
 А замість рож дає терни..

Згодом я довідався: Целіна Журовська дійсно взяла шлюб і стала Зігмунтовською. Восени вона повинна була виїхати з чоловіком на постійне проживання до Станіслава. Я надсилав їй листи, благав про зустріч, останню зустріч перед довічною розлукою... Целіна вважала спізнюватись рисою нешляхетною. І не побаченні

з'явилася, біля монастиря Бернардинів рівно о 16-й годині. Я вже очікував на неї.

ЦЕЛІНА. Що Ви маєте мені сказати, пане Франко? У мене обмаль часу, прошу зважити на це.

ІВАН ФРАНКО. Я хотів подарувати Вам збірку своїх поезій. Ці вірші народженням своїм завдячують Вам, пані Целіно...

ЦЕЛІНА. Я вже не раз Вам доводила, пане Франко, що не маю ніякого бажання читати Ваші манускрипти. Сподіваюсь, Ви ніде не згадуєте моє ім'я? Прошу мене не публіцити! А з поетів, повторюю Вам, я читаю лише Міцкевича.

ІВАН ФРАНКО. Я розумію, але може пані дозволить мені прочитати одного вірша. (Читає)

Jak pajak sam ze siebie srebrne nici snuje
I w misternej tkaniny uklada je sploty,
Tak serce me te powiesc usnulo z tesknoty,
Z tego, co cierpie skrycie, czym zyje, co czuje.

Ja nie chce byc pajakiem, swych marzen tkanina,
Nie chce lowic twych uczuc i twego wejrzenia;
Rozlaczyl nas wal zycia, niech wiec te marzeia
Zaklete w slowa zyja, z chcrym sercem qina.

Tak muszla, gdy w jej wnetrze ostry kamyk
Zanyka sie, w swe cialo wciska grot raniacy,
Najlepsze swoje soki wkolo niego saczy,
Az zqinie, lecz z niej perla na twej szyi swieci¹.

¹ Як павук сам себе снує срібні нитки
І в майстерне мереживо укладає їхнє сплетіння,
Так серце моє цей вірш виплело з журби,
З того, чим страджаю таємно, чим живу, що почуваю.

Я не хочу бути павуком, своїх мрій плетінням
 Не хочу ловити твоїх почуттів і твого погляду;
 Нас розлучив вал життя, отже, нехай ці мрії,
 Закляті в слова, живуть, з хворим серцем гинуть.

Так черепашка, коли в її нутрі гострий камінець
 Закриватюь, в своє тільце втискає вістря, що ранить,
 Найкращі свої соки навколо нього сочить,
 Аж поки не загине, та з неї перла на твоїй шиї
 світять.

(Вірш можна читати українською або польською).

ЦЕЛІНА. Пшепрашам! Я не розумію, пане Франко, Ви досконало володієте польською! Для чого Ви пишете вірші хлопською мовою?

ІВАН ФРАНКО. Пані Целіно, українська мова є моя рідна мова. Зо для поляків свята польська! Для українців – українська мова!

ЦЕЛІНА. Про що Ви?

ІВАН ФРАНКО. Я завжди намагався постати врівень з найосвіченішими людьми Європи. Щоб довести світові – Україна існує! І своїми знаннями, талантом, викликати повагу до українського народу.

ЦЕЛІНА. Я не розумію Вас.

ІВАН ФРАНКО. Якщо хоч одна людина з поваги до мене скаже слово українською мовою, я відчуватиму себе щасливим.

ЦЕЛІНА. Смішний Ви, пане Франко! Не шукайте більше зустрічі зі мною.

ІВАН ФРАНКО. Чого моє серце вчепилось у цю жінку? Вона не чує, не розуміє мене! Невже за цим стоїть потаємна любов українця до польської шляхтички? Вікова таїна ворожнечі чи підсвідомої любові двох народів – польського та українського?

Лунає музика. Затемнення. Франко повертається додому. Серце квилить. Франко вигнаний з усіх польських газет. Він найстрашніший ворог для поляків. Друзі соціалісти-українці в'їлися в нього за ідею самостійної України. Франко знов старанно пліте рибальські сіті. Нервує.

ІВАН ФРАНКО. Я звик, Олю, що більшість завжди не права в своїх поглядах. Якщо всі люди йдуть вулицею і повертають праворуч, я інстинктивно роблю навпаки. І так до всього, що вчинить більшість.

ОЛЬГА ФРАНКО. Іване, у нас знову великі борги. Не знаю, як жити далі? Не сила це зносити...

ІВАН ФРАНКО. Усе владнається, Олю, от побачиш! Мене запросив Грушевський редактором до "Науково-літературного вісника". Нарешті, я матиму роботу. Віддамо борги...

ОЛЬГА ФРАНКО. Яке щастя. Мені не віриться. В такі хвили, я думаю: є над нами Бог.

ІВАН ФРАНКО. Днями я позичу гроші і ти поїдеш із дітьми на село. Трохи відпочинете. Чого влітку в місті робити? Я ці місяці без вас плідно попрацюю. Багато творів закінчити потрібно. Олю! Як їхатимеш - візьмеш книжки, що я купив для сільської читальні. Подаруеш. (Франко сідає працювати.)

ОЛЬГА ФРАНКО. Дні йдуть, а грошей Іван не віднайшов. Я вже зібралася їхати на село. Мене дратували наші злидні як ніколи.

ІВАН ФРАНКО. Уявляєш, Олю, я забув полити квітку у вазонку і вона зів'яла.

ОЛЬГА ФРАНКО. Квіти твої, я принципово поливати не буду! В мене свого клопоту вистачає. Ось сусідка зранку каже до мене. (Звучить музика. Ольга доскіпливо переповідає свою розмову із сусідкою. Як сказала, що подумала, яке враження справила. Франко розумів - треба слухати, інакше образиться. Розпочнеться сварка,

як це останнім часом було не рідко поміж ними. В тих чварах він звинувачував себе. Але не витримав).

ІВАН ФРАНКО. ... Олю, ти вже наговорила мені вісім мішків гречаної вовни! Мені треба працювати.

ОЛЬГА ФРАНКО. От і працюй! А я, до речі, така сама людина, як ти. Прислужуватись тобі не буду. Іди на кухню, вари своїм дітям, що хочеш. А я буду відпочивати. Поїду на село. Почитаю що-небудь із французької. Хоч я за вдачею, на твій погляд, проста сільська вчителька. А ти – геніальний поет.

Ольга виходить із кімнати.

ІВАН ФРАНКО. Олю, повір, мені прикро, що ти весь час на кухні. Я зварю обід сам, ти відпочинь... Я піду на кухню зварю куліш та компот. Це єдине, чого я навчився ще в дитинстві. Я вже багато разів сипав крупу в каструлю, чистив картоплю. Я мию тарілки, що стоять брудною горою на столі. А мені наче в вухо хтось шепоче слова...

І він явивсь мені не як мара рогата,
З копитами й хвостом, як виснила багата
Уява давніх літ,
А як приємний пан в плащі і перелині,
Що десь його я чув учора, або нині –
Чи жид, чи єзуїт
Я думаю, що ви, хто я є, здогадались –
Невже ж я ближче вам здаюсь від пана Бога?
Чи легша вам здалась до сатани дорога,
А ні ж на небо там?
Спасибі вам за се довір'я!
Розумію! У вас бажання є,
Ви стратили надію, сказали: як біда,
То хоч до чорта, що там,
Що стільки літ його мішали ви з болотом.
Ось бачите, куди веде неосторожність,
Ускочили в таке, що хоч вдавайсь в побожність.

(Через 2 дні Грушевський дав Франкові наперед гроші. Франко розпочав працювати редактором в "Науков-літературному віснику". Ольга поїхала на село з дітьми).

ІВАН ФРАНКО. Сьогодні неділя. В хаті я один. Оля з дітьми позіхала на село. Встав як завжди, о 5-й ранку. Я звик здавна вже спати по 4 - 5 годин на добу. Сьогодні треба закінчити поему "Іван Вишенський", скоректувати деякі статті, дописати вірші. З'явилася нагода видати збірку "Мій Ізмарагд". Треба поквипитись.

Поклін тобі, моя зів'яла квітко
 Моя розкішна, невідступна мріє,
 Останній сей поклін
 Хоч у житті стрічав тебе я рідко,
 Та в се ж мені той спогад серце гріє,
 Хоч як болучий він...

Я вдячний тобі, Целіно Журовська, за вірші, які ти привела до мене. Вдячний Богові, що не чую до тебе ненависті за свої страждання. З них народилось моє розуміння світу, моє вміння любити людей. Якби ж так сталося, як писав Іван Вишенський, що віра наша незглибима, врятує нас від страждання. І Бог почує нас і змінить життя на краще. Як би Вишенський сказав про Ісуса (Франко пише):

Іван Вишенський: "О, розп'ятий, глянь на мене
 О, не дай мені пропасти
 У безодні мук розпуки,
 У зневір'я глибині.
 Дай мені братів любити
 І для них Життя віддати!
 Дай мені ще раз поглянуть
 На свій любий рідний край!"

(Піднімає голову від рядків) Ніби щось в очі попало. Як пече! Що це? Куди зник світ? Не бачу... Нічого зовсім не бачу! Туман якийсь темний став мені перед очі. Гей, хто є в хаті? Хто-небудь, гей! До кого гукаю? Я ж один... Злякався темряви в очах, наче дитина.

Нічого, зараз минеться. Треба писати. Я повинен сьогодні дописати поему про Івана Вишенського. Кажуть, коли людина темною стає, їй загострюється внутрішній зір. Ось бачу, наче монашську темну рясу. Бачу... високий скулений чоловік ніби з туману мені виринає. То він – Іван Вишенський. Прийшов до мене. Філософ-гуманіст. Свое життя ти закінчив у монашській келії, на Афонській горі. Чого ти хочеш мене навчити, Іване Вишенський? Заходь, філософе, поговоримо, сідай.

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ. Твоя голова, Франко, заповнена самими запитаннями до Бога. А в мене до тебе запитання. Ти як усі великі поети є пророк свого народу. Як же ти схибив? У творчості своїй ти явив людину як центр світобудови. І через людину ти вирішуєш боротьбу Добра зі Злом. Але центр Всесвіту є Бог, а не людина!

ІВАН ФРАНКО. Я спробую відповісти тобі, філософе. Бог створив цей світ несправедливим. Це незаперечно. І не має значення, якій панує лад у суспільстві. Людина повинна бути щасливою. Я борюся за щастя людини на землі. А в який спосіб... Це не має значення.

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ. Любов до Бога – є вище призначення людини. Тільки через любов до Бога ти можеш удосконалити свою любов до людей.

ІВАН ФРАНКО. Навіщо ж Бог призначив нам страждати на землі?

ІВАН ВИШЕНСЬКИЙ. Земні страждання вивисшують душу людську! Удосконалюють нас.

ІВАН ФРАНКО. Може в словах твоїх і криється правда, філософе, та над тим мають думати вже прийдешні покоління. Я працюємо на соціальну ідею, яка матеріалізується й зрушить історичний пласт. Як вдарило по очах. Права рука горить, наче тоненькі розпечені дрючки в пальці вставили. Ох, як пече. Як викручує суглоби! Ручка впала з руки. Пальці не слухаються. Але я мушу писати. Я мушу встигнути завершити збірку! Я повинен устигнути все написати. "Якби само велике страждання могло тебе, Україно,

відкупити, - було б твоє велике панування..." Ні, не можу далі писати! Перо не тримається в руці... Я селянин, треба писати, як селяни працюють на полі... Ложку до рота тепер не донесу, то не біда. А як писати не зможу - тоді мені смерть! Уладнається... Дав же на щось нам Господь і ліву руку? В очах наче світлішати починає. Лівою рукою навчуся писати. В одному я згоден із тобою, Іване Вишенський: не піп з'єднує людину з Богом, не церква. Людина сама до Бога повинна прийти. Що ж з очима? Роздер би очі, наче змія кусає. Не можна людині занепадати духом! Я тобі, Боже, так скажу: якщо ти й ліву руку в мене відбереш, я в зуби візьму олівець та й буду писати. Я схилюся перед Господом лише тоді, коли Україну нашу незалежною побачу!

Якби само велике страждання

Могло тебе, Україно, відкупити,-

Було б твоє велике панування,

Нікому б ти не мусила вступити.

СПОМИН ШОСТИЙ

Ніч, блискавки розтинають небо. Четверта ранку. На кону та сама обстановка, що в першому споміні. Ольга одна.

ОЛЬГА ФРАНКО. Прийшов 1908 рік. Я продовжувала слабувати на нерви. Потім хвороба почала прогресувати і я не змогла бути поруч з чоловіком, впродовж останніх років його життя. Лікарня змінювалася лікарнею, бували місяці, коли ми зовсім не бачились. Та й навіть, коли я була вдома, прірва між нами не зменшувалась. Хвороба поглинала всі мої думки... А як жив Франко ці останні роки? Йому спаралізувало руки. Він остаточно втратив змогу писати і навіть гортати сторінки. Фізично Франко був безпорадний. Але духом не занепадав, тримався мужньо. І тільки говорив: "Добре, що мізок мій працює..." Вже маючи таку страшну

недугу, Франко видав збірку віршів "Давне і нове" (1911 рік). А перед тим створив найкращу свою поему "Мойсей".

Чути, як вдарив грім.

Яка нескінчена ця грозова ніч. Ранок наближається, а дощ не вщухає. Спомини гріють і гризуть мені серце. Три дні тому померла Ольга Рошкевич... Лист! Вчора я отримала листа від Ольжиної сестри Михайлини. Несила була читати. Зовсім заслабла була. Ось він - лист. (Ольга читає лист). "Сестра моя Ольга заповіла покласти собі під голову до труни листи Івана Франка, перев'язані стрічкою..." Покласти листи у труну під голову? Як же ти любила його, Ольга Рошкевич! Любила... Не лукавим було твоє кохання... Хіба в тому була твоя чи його провина, що доля роз'єднала вас? Прости мені, Ольго Рошкевич! Прости мені, сестре!

Лунають якісь дивні звуки. До них долучаються голоси трембіт.

Чути голос гуцула-мольфара.

ГОЛОС ГУЦУЛА-ВОРОЖБИТА. Візьми, вогень, у мене траву суху, а мені скажи всю правду святу. Вогонь горить, тебе спалить! І я горю - тебе спалю!

ОЛЬГА ФРАНКО. Не має більше не обіди, ні ненависті в моїй душі. Прости і ти мені, Іване! Як же ти страждав. Усе життя страждав... Навіщо нам всім, живим на землі, Господом призначено страждати?! Мабуть, наші страждання і є найбільшою таїною буття...

Лунають голоси трембіт.

КІНЕЦЬ